

FEDŐNEVE: ÉLETHOSSZIGLANI TANULÁS

1995. október 23-án az Európa Parlament és a Miniszterek Tanácsa az 1996-os évet az *élethossziglani tanulás* évévé nyilvánította. Ennek is köszönhető, hogy a rákövetkező évben konferenciák és kiadványok sora foglalkozott a témával. E megkülönböztetett figyelem hozzájárulhat ahhoz, hogy a "lifelong learning" (olykor kötőjellel "lifelong-learning", esetleg csupa nagybetűvel "Life Long Learning", hogy frappáns módon rövidítve – "LLL" – is használhassuk) egy expresszív, mozgósító erejű metaforából olyan terminus technicus-szá fejlődjön, amely az erről szóló kommunikációt hatékonyabbá, az erre irányuló politikákat megfogalmazhatóvá, megtárgyalhatóvá és keresztülvihetővé teszi.

A fogalom gyors karrierje ugyanis annak köszönhető, hogy bár mindenki számára kívánatos asszociációkat idéz fel, a szlogen ízű megfogalmazásba az egymással ellentétes érdekű és szándékú szereplők mind beleképzelhetik saját vesszőparipájukat. A szakszervezetek a munkavállalók munkaerőpiaci esélyének javulására, a munkaadók a versenyképesség reménybeli növekedésére, az oktatásirányítók területük privilegizálódó helyzetére, a pedagógusok fontosságuk növekedésére, az egyének az előttük folyton megnyíló lehetőségekre gondolhatnak, amikor e kifejezést hallják. Az esélyegyenlőség, a teljesítményelv, a hatékonyság, a demokratikus értékek érvényesülése részben ütköznek egymással, de az élethossziglani tanulásról alkotott képpel külön-külön jól megférnek.

Az élethossziglani tanulás fogalma definiálatlansága, intuícióra kényszerítő mivolta miatt különösen kedves az Európai Unió politikusai számára. Ez ugyanis az a "trójai faló", amely a brüsszeli politikának keretet adhat egy olyan területen, amelyet a szubszidiaritás elve alapján döntően – a közoktatás területén teljesen, a szakképzésben jelentős mértékben – a nemzeti kormányok illetékességébe utaltak a maastrichti dokumentumban. (Akadhatott volna-e egyetlen nemzeti oktatásügyért felelős minisztérium, amely elvi elzárkózása okán nem állít fel nemzeti koordináló testületet, és nem vesz részt a brüsszeli DGXXII által az élethossziglani tanulás évében szervezett számtalan programon, és nem népszerűsíti a gondolatot?)

Maga a fogalom új, de az igény, amelyet kifejez, az elmúlt évtizedek változásaiban fogant. Az erősödő és globálissá váló gazdasági verseny, a technológiai változások gyorsuló és rövidülő – az aktív emberi élet léptékéhez képest máris jóval rövidebb – ciklusa, a munkanélküliség "normális" szintjének felfelé csúszása és a strukturális munkanélküliség jelenségének állandósulása mind arra a következtetésre indítanak, hogy a képzés hagyományos rendje – általános képzés, szakképzés, esetleges továbbképzések sorozata – és kínálata alkalmatlan a feszültségek kezelésére. Az "ugyanazt, csak jobban" stratégiája itt is a lecsúszás biztos receptjének tűnik, hasonlóan más politikai területekhez (jóléti rendszerek, iparpolitika, közbiztonság stb.).

Ha ugyanaz az út már nem járható, akkor újat kell keresni, és ennek az újnak a pontosan még nem definiált, de katalizáló erejűnek vélt kulcsfogalma az élethossziglani tanulás. Maga a kifejezés tulajdonképpen csak arra a tényre utal, hogy a tanulás nem fejeződik be egy akármeddig kitolt fiatal korban történő képzéssel, hanem – ami eddig csak bizonyos szakmákra és esetleg társadalmi rétegekre volt jellemző, az mindenkire érvényes szabállyá válik – az aktív élet végéig tart, illetve a nyelvi megfogalmazás közvetetten utal a tanulás folyamatosságára. (Amint ezt a Fehér Könyv címében szereplő "tanuló társadalom" metaforája is sugallja.) Csak így lehet megújítani a változások következtében folyton erodálódó munkavégző képességet, így lehet versenyben maradni – az egyéneknek a

munkaerőpiacon, a vállalatoknak a globális gazdaság világpiacon. Minden más implikáció elvileg levezethető ebből az egyetlen tényből. Az, hogy az oktatás növekvő mértékben helyeződik az iskolán kívülre, megváltozik az iskolai alapképzés funkciója, a tanulási képesség veszi át azt a szerepet, amelyet korábban az írni és olvasni tudás jelentett, azaz az újat befogadni nem tudók lesznek a jövő funkcionális analfabétái...

Az Európai Szakképzésfejlesztési Központ (CEDEFOP) folyóirata, amely 1993-ig évenként két tematikus számot, 1994-től hármat jelentet meg, történetében először dupla számot szentelt a témának. A tematikus szám címe jelzi a szerkesztő, *Gunnar Eliasson* törekvését, hogy a fogalom és a mögötte lévő tartalom kialakulásáról is képet adjon, és – mint az az írásokból kiderül, az oktatás és a felnőttképzés bizonyos szegmenseinek empirikus tényei alapján – lehetséges útirányokat (és zsákutcákat) is megjelöljön.

A 15 írást a szerkesztői előszó után Edith Cressoné vezeti be, aki a brüsszeli kabinet oktatásért, kutatásért és ifjúságpolitikáért felelős tagja, és akinek megbízására készült az itt is lépten-nyomon idézett, 1995-ben megjelent Fehér Könyv (Tanítás és tanulás – A tanuló társadalom felé). Az írás az említett dokumentum főbb téziseinek és javaslatainak rövid összefoglalója. (Ezt részletesebben lásd az *Educatio* 1996/4. számában.) Ezt követi a portugál oktatási miniszterrel készített interjú. Portugáliában részben még most épülnek ki azok az intézmények, amelyek nálunk már évtizedek óta működnek. Ha valamit irigyelhetünk, az a bőven folyó EU támogatás, amely az oktatási szféra expanzióját finanszírozza. (A miniszter úr félelmei a támogatások 1999 utáni elmaradására vonatkoznak.) A leírt jelenségek, a felsorolt gondok ismerősek, Magyarországon is közhelyszámba mennek. Egyetlenegy, nálunk talán nem kellő súllyal figyelembe vett jelenséget emelünk ki. Mindkét országban, különösen az iparban tartósan két, paradigmaticusan eltérő fejlettségi szint él egymás mellett. A tradicionális, századforduló táján kialakuló nagyipar, és a fejlett technológiát import útján meghonosító, információs technológián alapuló gyártó, összeszerelő és szolgáltató ipar eltérő munkaszervezetei eltérő tudású és munkakultúrájú munkaerőt igényelnek. A munkaerőpiac tehát egy új dimenzió mentén is szegmentálódik, és visszahatásaként – a változások spontán jellege esetén még erősebben – szegmentálódik a kiszolgáló képzési rendszer is. A munkaerőpiac tagoltságát megjelenítő írások ritkán reflektálnak e kettősségre. A központi és helyi politikák nem, az ún. cselekvési programok is alig vesznek tudomást erről a tényről.

Dennis Kallen a hatvanas évek elején OECD szakértőként dolgozott, jelenleg az EU "Secondary Education for Europe" programját vezeti. Az egész életen át tartó tanulásról való gondolkodás történetét vázolja fel írásában. A hatvanas-hetvenes években három nemzetközi szervezet egytrösztje dolgozott ki olyan elméleteket (utópiákat?), amelyek az oktatási rendszert ért kritikákra adott válaszok, és megközelítésük egyik tartópillére a felnőttkorban is folytatódó oktatási-tanulási szakasz. A Európa Tanács a hatvanas években vezette be az élethossziglani tanulással szinonimnak tekinthető "permanent education" fogalmát. Ez a szervezet ennek a fogalomnak a politikára való lefordításával látta elérhetőnek az azóta már feladott célt, a tagországok oktatási rendszereinek harmonizálását. Politikájuk három alapértékét, az *egyenlősítést*, a *részvételt* és a *globalizációt* egyaránt jobban érvényesíthetőnek vélték a "permanens oktatás" keretei között. Az UNESCO horizontja tágabb, a szervezet a fejlődő országok társadalmi problémáira különösen érzékeny. Az UNESCO szakértők gondolkodásának egyik sarokpontja a gyengén fejlett országokban még drasztikusabban megnyilvánuló és növekvő generációs egyenlőtlenség. A felnőttek hátránya demokratikus eszközökkel csak úgy csökkenthető a képzettebb utódgenerációkkal szemben, ha folyamatosan lehetőségük nyílik örökölt hátrányuk csökkentésére. Az 1970-72 körül kiadott "új humanista" jelentéseik fennkölt eszméken alapultak. Ezek szerint a tudásszomj az ember

veleszületett tulajdonsága, amely lehetővé teszi számára, hogy egy emberibb társadalomért munkálkodjon. A legpragmatikusabb megközelítést az OECD 1973-ban publikált "Recurrent Education: a strategy for lifelong learning" című kiadványában olvashatjuk. (Egy kis történeti érdekesség: a "recurrent education" fogalmát egy 1968-as svéd bizottsági jelentés alapján Olof Palme, akkor még svéd oktatási miniszterként tette közzismertté.) A "recurrent education", amely a felnőtt élet során is meg-megismétlődő oktatási-tanulási szakaszt kívánt normává emelni, az iskoláskor folytonos növekedésének akart gátat vetni, amelyet költségesnek és kevésbé hatékonynak tartottak. Gazdaságossági, és a gazdaság igényeit figyelembe vevő szempontokat helyeztek érvelésük középpontjába. Szükségesnek ítélték, hogy az alacsonyabb szintű kvalifikációk elérésére folyamatosan, mindenkinek lehetősége legyen. Ez volt tehát az a három, különböző alapokon nyugvó, és a szerző szerint mára kissé feledésbe merült kiindulópont, amelyhez egy átfogó, az élethossziglani tanulást a középpontba állító oktatáspolitikai megalapozásakor érdemes volna visszanyúlni. Ez azonban – a szerző kissé csalódott megállapításai szerint – ma nincs napirenden. Az élethossziglani tanulásra való hivatkozás részpolitikák implementálásakor leplezni képes azok elméleti megalapozatlanságát, a társadalomkritikai attitűdöt pedig felváltotta a kicsinyes gazdasági érdek, amely az élethossziglani tanulást a bármely életkorban éppen szükségessé váló, a munkavégző képesség előállítására irányuló konkrét oktatási-betanítási manőverekkel azonosítja.

Az első, elvi-történeti blokk záró dolgozatában *Alain d'Iribarne* szintén az 1995-ös Fehér Könyvet veszi kiindulási alapul. Néhány ponton megalapozatlannak és kidolgozatlannak mondja annak előfeltevéseit, állításait. Számptalan olyan veszélyre mutat rá, amely a bérből élők helyzetének rosszabbodását, a polarizálódás fokozódását eredményezheti.

A következő fejezet hat írása a tényekkel szembesíti az élethossziglani tanulás nem feltétlen azonosan értelmezett fogalmát, kiemelten koncentrálva az üzemi képzésre. *Norman Davis* az EUROSTAT közreműködésével a felnőttképzésről készített felmérésének eredményeit adja közre. A számok világosan mutatják, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek, az idősebbek és általában a munkaerőpiacon gyengébb pozícióban lévők részvétele a felnőttképzésben jóval alacsonyabb a többiekénél. A megnövekedett felnőttoktatási lehetőségek tehát egyúttal a munkavállalók tömegei közötti egyenlőtlenségeket is növelik, a mindenkori fiatalabbakat és a magasabb iskolai végzettségűeket egyre jobb helyzetbe hozza a leszakadókkal szemben.

Uwe Grünewald egy, az üzemi képzésekre irányuló német felmérés eredményeit közli. Cikkének az a része érdemel különös figyelmet, amelyben a Fehér Könyvben megfogalmazott öt célt szembesíti a német üzemi képzés gyakorlatával. Az elsőt – az új tudás megszerzésének ösztönzését – nem érzi relevánsnak az üzemi képzésre vonatkoztatva, a három közösségi nyelv ismeretének kívánalmát pedig tartósan irreálisnak véli. Az iskolák és a munkahelyek közelebb hozásának célját éppen csak érinti, azzal a megjegyzéssel, hogy az oktatási intézmények passzívak az üzemek számára végzendő képzések piacán, és a holland gyakorlat vizsgálatára buzdít. A képzésből való kirekesztés, a munkavállalók közötti polarizáció egész egyszerűen nem érvényesül. Végül az ötödik cél, az oktatási beruházásoknak a tőkeberuházásokkal való egyenértékű kezelése olyan bonyolult probléma, amelyről külön vizsgálatot kellene végezni.

Jim Hillage-nek az angliai üzemi képzésről szóló, szintén empirikus eredményeket is közlő cikkében is a növekvő egyenlőtlenségekre esik a fő hangsúly. A francia szerzőpáros, *Jean François Germe* és *François Pottier* a francia üzemi képzés és felnőttképzés helyzetét azokból az aspektusokból mutatja be, hogy azok vajon egy élethossziglani tanulás modellje

felé mutatnak-e, s hogyan viszonyulnak a munkaerőpiaci változások e képzési szektorhoz. Vajon az egyének kezdeményező szerepe megnő-e a felnőttkori továbbképzésben való részvételben? A képzési és a foglalkoztatási rendszer változása az egész életen át való tanulás megvalósulása irányában hat, avagy éppen ellenkezőleg, akadályozza azt?

A neves müncheni munkaszociológus, *Ingrid Drexel* a továbbképzés és a foglalkozási pálya viszonyát elemzi, árnyaltan utalva a német rendszer előnyeire és hátrányaira. E fejezet utolsó írásában *Winfried Heidemann* az élethossziglani tanulást – elsősorban a vállalati továbbképzést –, mint a társadalmi partnerek dialógusának és a kollektív szerződéseknek viszonylag új témáját elemzi, s utal az egyes országok gyakorlatára is.

Jordi Planas barcelonai egyetemi professzor a katalán főváros környéki régióban végzett igen érdekes empirikus kutatást. Adatsoraiból olyan részleteket is megtudunk a 16-30 éves korosztály pályautjáról, amelyek rendszerint nem állnak rendelkezésünkre. Korévenkénti bontásban közli az iskolai oktatásban, az iskolán kívüli oktatásban, és a mindkettőben tanulók arányát, valamint az egyszerre tanulók és dolgozók arányát, külön kezelve a munka mellett tanulók, és az iskola mellett dolgozók körét. Az ő adatai is riasztó hatásúak a munkaerőpiac kettészakadását illetően. Szerinte a középfokú iskolai végzettség megléte, illetve hiánya jelenti azt a határvonalat, amely a képezhetőség, a polgári létet lehetővé tevő alkalmazhatóság, és a munkaerőpiac perifériájára kerülés alternatíváit takarja. A fiatal korosztályok képzési útjait 13 kategóriába sorolja, és hét dimenzió mentén jelöli ki annak előnyeit és hátrányait.

Két további dolgozat az élethossziglani tanulás pszichológiai és pedagógiai aspektusaival, korlátaival foglalkozik. *José Morais* és *Régine Kolinsky* életkoronként veszik sorra, hogy a tanulás terén minek van a későbbiekre kiható tétje, milyen következményekkel jár egyes korai életszakaszok tanulási potenciáljának rossz kihasználása, és mit lehetséges bepótolni a későbbi életszakaszokban, illetve milyen kompenzáló stratégiákat lehet követni. Hangsúlyozzák a korai – az iskoláskor előtti, sőt, már a születés körüli – időszakoknak a fontosságát, amely mindenekelőtt a szóbeli kommunikáció és a vizuális olvasás szintjén lehet meghatározó. Az írás-olvasás terén mutatkozó kezdeti hiányosságok jelentős csökkentése reális program lehet a felnőttkorban is. A fiatalkori iskolázás szintje pedig nyilvánvaló hatással van az egyes tanulási képességek "öregedésére", kopására is, állítja a két francia tudós.

Klaus Künzel két érdekes kijelentése lép túl a kötet korábbi állításain. Szerinte a spekulatív, ideologikus, a kívánalmak alapján megfogalmazott szupranacionális oktatási programok – ideértve a lifelong learning programját is – nem feltétlen veszik figyelembe azt a tény, hogy ennek alanyai emberi lények. Másrészt az élethossziglani tanulás sikeres megvalósulása leginkább azon múlhat, hogy az egyes emberek azonosulnak-e ezzel a gondolattal, és mennyire tudnak váltani a tanuláshoz való hozzáállás tekintetében, ami persze a számukra adódó feltételektől, lehetőségektől is függ. A program megvalósulását elősegítő fontos mozzanat lehet a "bővülő tanulási képességek" megteremtésére irányuló törekvés. Künzel is felhívja a figyelmet a kvalifikációs szakadék további mélyülésének veszélyére.

A kötetet záró két írás egyikében két nagyvállalatnál folyó kísérletről számolnak be a szerzők, *Winfried Heidemann* és *Freida Murray*. Az ír áramszolgáltatónál folyó "Egyenlő esély program" a szakszervezetek azon álláspontját is figyelembe veszi, amely szerint a képzés

önmagában nem mozdítja el a perifériáról az embereket, ennek esélyéhez komplex intézkedésekre van szükség, beleértve akár a munkaügyi törvénykezés megváltoztatását is.

Erich Berendt és Peter Hakenberg a kölni Ford gyár 1995-ben indított képzési programjáról számolnak be, amely kiemelten koncentrál a segéd- és a betanított munkásokra. A modell újdonsága, hogy a tanfolyami képzés, az önképzés, valamint a munkatapasztalat általi tanulás kombinációjára épül fel. Ebben a megcélzott réteg szociális és tanulási képességének fejlesztése egyenrangúan fontos a szaktudás gyarapításával. A hagyományos tanulási formákban való járatlanságuk miatt a projekt megfogalmazói az új médiákat vélik érdemesnek bevetni, mert a "képernyő" kultúrájával az alacsonyabb képzettségűek meghittebb viszonyban állnak, és szorongásuk sem olyan erős, mintha korábbi kudarcaik egyik megszemélyesítőjével, a tanárral ülnének szemtől szemben.

A tanulmányok átolvasása után az a benyomásunk, hogy az írások nem az élethossziglani tanulásról szólnak, hanem annak ürügyén tárgyalnak eddig is elemzett témákat: az *üzemi képzést*, a *fiatal felnőttek képzési útjainak sokféleségét*, a *felnőttképzés típusait* és annak pedagógiai és pszichológiai problémáit, egy ország oktatási modernizációja közben felmerülő kérdéseket. Az újdonság mindebben az a formálódó, a változó világra válaszolni próbáló szemlélet, amely ezeket az írásokat – amelyek korábban egymás mellett idegennek hatottak volna – egy kötetbe szerkesztette. Egy olyan szemlélet, amely az oktatásügy és a foglalkoztatáspolitikát valamennyi szereplőjét átjárja, és ezáltal koncepcionális gondolkodásuk újraformálására kényszeríti.

Ennek a szemléletnek a terjedését kifejezetten támogatja az egységesülő Európát is megcélzó politikai akarat (annak agytrösztjével és forrásaival együtt), de zászlójukra tűzték az egyes nemzeti kormányok is. Nemcsak az Európával való együtt menetelés okán, de azért is, mert – az Európai Unióhoz való viszonyuktól függetlenül – nem tudnak hitelesebb megközelítést találni. Az új oktatási expanzióról szóló politikai vitákat minden valószínűség szerint az "élethossziglani tanulás" és a "tanuló társadalom" konszenzust teremtő metaforikus fedőnevek alatt fogják megvívni. Minthogy az élethossziglani tanulás intézményesülése jórészt az iskolarendszeren kívül megy végbe, ezeknek a politikai érdekharcoknak új vonása lesz, hogy oktatás- és foglalkoztatáspolitikáról (és részben szociálpolitikáról) együtt fognak szólni. Utóbbi területek kiemelt fontossága az oktatásügyet is előbbre sorolhatja majd a prioritások rangsorában (lásd Tony Blair győztes csapatának programját és kormányának első nyilatkozatait), miközben az oktatási szféra jól-rosszul értelmezett szuverenitása aligha őrizhető meg.

Az írások valamennyi szereplő számára bőséges adalékot tartalmaznak saját, önálló álláspontjuk, koncepciójuk megfogalmazásához, érveket vitáik megvívásához. A tanulmányokon végigvonul azonban egy olyan, értelmiségiekhez és politikusokhoz egyaránt szóló figyelemfelkeltő – helyenként inkább riasztó – üzenet, amely a koncepcióalkotást is befolyásoló tudatosítás mellett azonnali cselekvést is igényel. Szakmájától és érdekkötöttségétől függetlenül szinte valamennyi szerző a munkaerőpiac – és következményeként –, a társadalom kettészakadásának (polarizációjának, az egyharmad vagy kétharmad társadalom kialakulásának, az új kirekesztésnek stb.) veszélyéről is szól. Ha arra gondolunk, hogy a szerzők nagy része gazdag, széles középosztályt és szűk szegényréteget magáénak mondható társadalmak képviselője, akkor Magyarországon különös érdeklődéssel kell olvasnunk e figyelmeztetéseket. Társadalmi integráltságunk az átmenet viharainak pusztításait amúgy is megsínylette, és az élethossziglani tanulás nálunk is felvállalt programja tovább erodálhatja annak eresztékeit. A tendenciák ugyanis globálisak.

EDUCATIO 1997/2

(Lifelong learning: retrospective and perspectives, Vocational Training, No. 8-9, 1996/II/III, CEDEFOP, Thessalonica)

Mártonfi György